

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

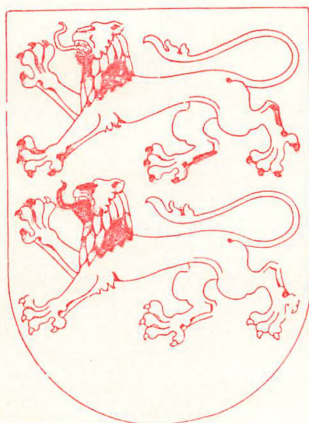
Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk

MÅNEDSSKRIFT

Årsmødet afholdes søndag d. 31. maj

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen

INDHOLD:

Peter A. Petersen: *Oplevelser på vesterhavsoerne i 1864.*
Hans Vald. Gregersen: *Hjemmetyskheden i Vilstrup sogn for
hundredre år siden*
J. Raben: *Gammelt fra Kegnæs*
Hans Vald. Gregersen: *Sognefogeder i Ubjerg*
Chr. Maibøll: *Hørup sogns tab i treårskrigen*

Sønderjydsk månedsskrifts ekspedition: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz adresse er: Chr. Paulsen skolen, Flensborg

Oplevelser på vesterhavsøerne i 1864

Efter Peter A. Petersen

I 1898 nedskrev nuværende købmand Andreas Petersen, Rangstrup (broder til afdøde pastor Carsten Petersen) efterfølgende minder, som hans far, gårdejer Peter A. Petersen, Gallehus, i de lange vinteraftener fortalte ham.

Da krigen brød ud i 1864, fik vi ordre til at møde på Fanø. Vi var fem, der hyrede Peter Grovbager fra Tønder til at køre os til Strandby, der lå dér, hvor nu Esbjerg ligger, og som dengang bestod af to bøndergårde og en kro. Da vi ankom, var der fuldt optaget, så vi måtte ligge i hestestalden. Tidlig næste morgen, da der kom en løjtnant, beordredes vi til at gå ombord i to slupper. Da de andre gik ombord, var jeg ikke til stede og kom derfor ikke med. Da jeg kom gående med min tøjpose under armen ad stranden til, mødte jeg tre gamle sømænd, der besørgede posten til Fanø. Disse fortalte jeg, hvordan det stod til med mig. »Det har ingen nød«, sagde den ene til mig, »om en lille times tid sejler vi derover, så kan du tage med os, og du skal komme lige så tidlig til Fanø som de andre«. Sømanden kunne nemlig se, at de andre tog forkert bestik.

Havet lå fuldt af skodser (isflager); den ene af sømændene sagde derfor til mig: »Sæt dig op på min ryg, så skal jeg nok bringe dig om-

bord«. Det var dog besværligt for den gamle, og skulle jeg selv have gået over isen, var jeg blevet våd til op over knæene. Skodserne sank betydeligt under vor vægt, og de to andre holdt sig i nærheden for at træde hjælpende til, hvis det var påkrævet. Mens vi sejlede, kunne vi se, hvordan de andre et langt stykke mod nord arbejdede sig gennem isen. Snart måtte de slæbe slupperne over skodserne, snart gennem klart vand, så vi nåede flere timer før til Fanø. Jeg gav naturligvis den gamle sømand en god drikkeskilling for besværet. Da de andre, der var hårdt medtagne, kom i land, blev de forbavset over at se mig. De havde først savnet mig, da de havde været et stykke ude på isen. Vi gik nu op til vort anviste logi, hvor fannikerne gav os en god modtagelse og forplejning. Efter at vi den næste morgen havde fået »bakskul«, skulle vi stille til eksercits i sandbjergene, hvor det frøs og knøg, så det ikke var behageligt. Løjtnant Rasmussen trådte til og spurgte, om der var en, der kunne ønske at blive hans tjener. En bondesøn fra Vinum trådte frem, men han stod ikke løjtnanten an, og så sprang jeg frem og meldte mig. Løjtnanten gav mig et slag på skulderen: »Nå min søn, vil du dele skæbnen med mig?« Jeg bekræftede det, og han fortsatte: »Nu kan du gå hjem i mit logi, jeg kommer straks og skal vise dig mit tøj, som du har at varetage«.

Jeg behøvede nu ikke mere at gå med til mere eksercits, end jeg havde lyst til, og vagter havde jeg slet ingen af, så jeg havde det ret godt.

Efter en månedstid fik vi ordre til at stikke til søs, ud i Vesterhavet, vesten om øerne, ned til Wyk på Før. Den første dags sejlur var hård. Vi gik derfor i land på Sild og indkvarteredes i Westerland.

Matroserne kom til mig og spurgte, om jeg ikke hos løjtnanten kunne få tilladelse til, at der blev afholdt dans. Det var efter befolkningens ønske. Løjtnanten svarede mig barsk: »Er det at hvile ud, men jeg kan se på dig, at du også gerne ønsker det, gå straks og meld, at de har lov til det, og sig, at jeg kommer for at tage del deri.

Der kom straks musikanter og piger i massevis; der blev sunget og danset, drukket det meste af natten, uden at det kostede os noget betydeligt. Vi morede os godt, og det gjorde præstens søn og datter også. Henimod slutningen kom der bud fra løjtnanten, at vi nu skulle gå hjem. Da jeg passerede forstuen, hvor der stod en stabel tørvekurve, så jeg, at i en af disse sad en tyk møllerkarl fra Ballum med en pige på sine knæ. Da krokonen, der i det samme kom ud, så dette, tog hun karlen i kraven og sagde: »Jeg vil min sandten ikke ha' mine kurve i stykker; herut med jer«! Vi fik lov til at sove en time, så blev der blæst, og vi måtte ombord. Om aftenen kom vi i havn ved Wyk, og her

ankrede vi op med vor båd, der hed »Hørup«, og som var bemandedet med 25 mand og en 80 punds kanon.

Efter en tre ugers forløb fik vi ordre til at sejle til List; vi lå beständig på vort fartøj, og kun en gang imellem fik vi landorlov. Der blev straks dans, men da husene ikke var store nok i den lille by, fik matroserne et par gange lov til at danse i kirken.

Da vi havde ligget her en 14 dages tid, fik vi ordre til at sejle til Nes Hørn, farvandet mellem Sild og Før. Her lå to kanonjoller, en krydser og et logiskib. På logiskibet fik vi vor mad, krydseren derimod skulle stadig sejle for at have eftersyn med fjenden, og så snart der viste sig noget, fik vi straks besked om at være slagfærdige.

Tidlig påskemorgen opdagede vore poster en sejler i det fjerne, og i samme øjeblik blev vi purret ud til klart skib. Enhver skulle straks springe ud af køjen og stille ved kanonen. Jeg sprang straks ud, da jeg var tjener, men jeg hørte nok, at folkene sagde, at det jo var påskemorgen. Jeg sprang over på kanonjollen, som lå ved siden af logiskibet. Her mødte jeg løjtnanten, og han var forfærdelig vred. Han greb en tovende og sprang op på logiskibet. Andreas Bækker havde just hovedet oven for lugen, men da han så løjtnanten i denne stilling, tog han hurtigt hovedet tilbage og råbte til de andre, at løjtnanten var der. Der blev et forfærdeligt røre. Løjtnanten foer ned ad trappen, hvor kabysen stod; da Jens Uldkræmmer netop var i færd med at ville op ad trappen, men så løjtnanten i denne fart, sprang han over kabysen og op på trappen igen bag ved løjtnanten; han slap om ved ham, men havde nær rendt kokken omkuld. Løjtnanten foer hen blandt matroserne og slog løs på dem med sin tamp og skældte dem ud på det grusomste. For mig var det pudsigt at se: op ad lugen kom det vrimlende 2-3 over hverandre med håret i øjnene og ængstelige ansigter. Omsider stod de alle ret ved kanonen, og det var en pudsigt kanonafdeling. Nogle stod i bare ben, andre med kun en strømpe på, en stod i underbukser med en trøje på og en med bukser på, men uden trøje. Imens de nu stod der, kom der en sejler i sigte; det var krydseren under fulde sejl, der ankrede op tæt ved siden af os. Der blev råbt til løjtnanten: »Har I ikke hørt mig skyde?« Da løjtnanten benægtede dette, råbte assistenten på krydseren atter: »Jo, det var et prøjsisk batteri, som var gået over på den anden side af Højer dige; det fyrede på os, og vi igen på dem«. Da vendte vor underofficer sig om til os og sagde: »Assistenten har vist stået med hele krudtmagasinet i vestelommen«. De havde kun små haubitzer ombord. Da hele denne historie var overstået, fik vi lov til at gå over på logiskibet, og her istemte matroserne: »En påskemorgen, som vi aldrig glemmer«.

Som vi nu lå der, fik vi en nat ved tolvtiden ordre til at gå i land

ved Kamp på Sild for at tage otte af de største tyskere til fange; de havde spioneret for Tyskland og beklaget sig over dansk undertrykkelse. I en tæt regn ankrede vi op uden for Kamp; vi måtte vade i land, enkelte steder måtte vi træde i et plørehul, så vi måtte hjælpe hverandre op med vore geværer, men vi så forfærdeligt ud af klæg. Vi marcherede til Keitum, hvor kaptajnen og fire jollers besætning i forvejen var draget hen. I al stilhed måtte vi omringe byen og drage omsorg for, at ingen brød gennem kæden. Jeg stod ved en vej, og den første, der kom, var en møller, der skulle til sin mølle; »Holdt, du må gå tilbage!« råbte jeg til ham. Da han gjorde indvendinger, spændte jeg hanen på min bøsse, så forstod han, at det var på tide, han fjernede sig. Nu kom der koner og piger, som skulle bringe køerne ud på markerne.

»Men det er jo Peter«, sagde en af pigerne, hun kendte mig, hun var fra Gallehus. »Ja, det er Marie, men kan du ikke bringe mig en pandekage, for jeg er sulten«, gav jeg til svar. Det turde hun dog ikke gå ind på, men hvis jeg ville komme op i hendes hus, skulle jeg få alle de pandekager, jeg kunne spise. Da kæden senere blev opløst, fik jeg ordre til at komme op på hotellet til min løjtnant. Her stod kaptajnen, alle løjtnanter og de otte fanger. Kaptajnen forlangte, at hvis de havde tysk flag hjemme i deres hus, skulle de sige det. Der var en, der nægtede det. Min løjtnant fik da ordre til at undersøge sagen, jeg og fire matroser skulle følge med. Matroserne blev stillet som vagtposter uden for huset, og jeg fulgte løjtnanten ind i hjemmet. Løjtnanten arbejdede længe med fru, både med gode ord og med trusler, men det hjalp ikke, så beordrede han hende til at gøre sig færdig og følge med ombord som fange. Da hun så matroserne med ladt gevær blev hun bange, og hun sagde da, at hun nok skulle udlevere flaget.

Senere fik jeg lov til at gå i byen, og jeg aflagde da Marie af Mariannes et besøg, og her fik jeg så de lovede pandekager. Det gjorde hende ondt, at jeg skulle så rask af sted, men pligten kaldte. Det blev sidste gang, jeg så hende.

Fangerne kom til København, og vi stationeredes på vore anviste pladser; vi kom igen til Wyk.

En aften kom løjtnanten og spurgte, om en af os frivillig meldte sig for i en slup at tage med over til Oland. Da ingen syntes at være villig til det, sprang jeg frem: »Tillad hr. løjtnant, tager De med derover. Så melder jeg mig straks«. »Ja, det tænkte jeg nok«, gav denne til svar.

Løjtnanten skulle hente præsten på Oland*), og seks matroser beor-

*) Pastor J. G. Møller, præst i Hjerpsted 1848-50, Kejtum 1850-60, på Oland 1860-64, Sønder Brarup 1864-73, Ketting, Als 1873-91. Præstefruen var en komtesse Kunth.

Fra Oland

dredes nu til at tage med. Med lods ombord sejlede vi af sted. Det blæste en hård kuling, så vi måtte alle undtagen lods og løjtnanten lægge os på bunden af båden med geværet i armene.

To mand blev sat som vagtposter ved båden, da vi andre gik på land. Vi gik til et lille hus, der lå i nærheden af præstegården, bankede på døren, og en gammel mand lukkede op. Han vidste, at præsten var rejst til Husum. En lille ung pige, der sad angst og bange krøbet sammen i et hjørne af sengen, fik sammen med den gamle streng ordre på ikke at forlade huset, og der posteredes en skildvagt ved hjemmet.

Så gik vi til præstegården, løjtnanten forlangte præsten udleveret, men fruene svarede ham, at han ikke var hjemme, men var rejst til Husum. Det var en komisk scene at høre og se. Løjtnanten havde flere gange den dragne sabel op for hovedet af hende, men lige meget hjalp det; han var borte.

Da vi gik ud, og jeg skulle kalde skildvagten til os, faldt jeg i en mødding, den var nedgravet for at forhindre, at den ikke ved stærk flod skulle gå med vandet. »Jeg synes, du lugter«, sagde løjtnanten, da jeg kom tilbage. »Ja, De må passe på, hr. løjtnant«, svarede jeg, »de har deres mødding nedgravet, jeg har været i et sådant hul, men mine kammerater hjalp mig op med deres geværer«.

Vi gik hurtigt ned til stranden, gik ombord og gjorde vor slup flot. Vi fik ordre til at fyre vore geværer af, sejlene blev halet op, og vi stod rask ud i brændingen. Regnen var taget af, men storm og tæt mørke havde vi; vi nåede dog lykkelig hjem til vort skib.

Da vi senere lå i nærheden af Rømø, kom der en dag en slup, hvor

Peter Altno og Søren af An' Sofies' var med. De havde af kaptajnen fået tilladelse til at tage en tur hjem og spurgte nu mig, om jeg ikke havde lyst til at tage med dem.

Løjtnanten gav mig lov, dog under den betingelse, at jeg om et par dage skulle vende tilbage igen. Vi sejlede til Rømø, tog med postbåden til Ballum og drog så til fods videre over Sejerslev og Trøjborg. Søren plejede i civil at handle med kreaturer, og vi var da heller ikke nået langt, førend han ville ind på en gård for at se, om han kunne købe deres lam. Der kom dog ingen handel i gang, men vi fik kaffe. Efter seks timer nåede jeg hjem, og da jeg en dag besøgte min onkel, maler Petersen i Tønder, sagde denne til mig: »Det kan aldrig gå an; når de hører, at du er en af Hammers folk, er du øjeblikkelig fange«. Der lå fuldt op af østrigske soldater.

Efter min tilbagekomst rykkede vi længere sydpå og lå nu uden for Højer. En morgen kom der 25 både og to pramme med østrigsk militær. Bådene var fra Rudbøl, og det var mænd fra denne by, der skulle føre dem over til Sild.

Vore to kanonbåde »Hørup« og »Fænø« lå ved siden af hinanden. Min løjtnant råbte til den anden, om de ikke skulle byde dem en »god morgen«. Det ville den anden dog ikke gå med til. »Vi kan ikke nå dem, men lad os prøve at give dem et løst skud«.

Min løjtnant kunne dog ikke vente tiden af: »Jeg sender dem øjeblikkelig en »skråsæk««, sagde han, og beordrede underofficeren til at tage sigte med kanonen, og så brændte vi løs. Skuddet var velrettet. Peter Dores fra Aventoft, som havde været om bord, og som jeg senere talte med, oplyste, at granaten var sprunget tæt foran dem, så stumperne var føget dem om ørerne som et haglvejr. Østrigerne havde kastet sig ned i bådene, rudbølmændene var vendt om for at søge ind til Højer, soldaterne var sprunget af og havde søgt dækning bag diget. De havde ikke regnet med at blive beskudt; de troede, at det var tyske skibe, der lå derude. Vi fik lov til at gå i land på List, og her fik vi os en dans ovenpå.

Beboerne på Sild og List fik ordre til at hale deres både på land, så de ikke kunne anvendes til transport af tyske tropper. Da en stor del ikke efterkom denne ordre, fik min løjtnant pålagt at opnotere de ulydige. Med hver en skarpladt pistol gik vi først i land på List, hvor vi rekvirerede en vogn. Ved stranden kom vi forbi fuglekøjerne. Her boede en mand i et lille hus, og han havde 100 skræpænder, som han fodrede og passede, da det var dem, som skulle bringe udbyttet. Der gik en lille strøm fra huset ud i havet, og når der var højvande, lod manden ænderne ud. De sejlede med strømmen ud og skræppede. Når vildænderne og andre havfugle hørte det, søgte de straks derhen. De

tamme ænder søgte senere tilbage til huset og tog vildænderne med. I den inderste vig af strømmen var der spændt et net over, så manden kunne bare gå ud og lukke for nettet, så var vildænderne fanget.

Vi kørte i to dage; nogle af beboerne, som ikke havde efterkommet ordren, var ikke tilfreds, da der jo formodentlig har vanket en større mulkt. Vi fik nu besked om at tage til Wyk, hvor vi skulle hente de fire største tyskere. Undervejs gik vi i land på Jordsand, hvor vi samlede tre spande æg. Min løjtnant, jeg og fire matroser skulle tage den ene, han boede i en flot villa, der lå i en have. Der modtog os først en stor hund. Den havde vi lov til at stikke ned med bajonetten, hvis den kom os for nær. Vi bankede på, der blev lukket op, og løjtnanten fulgt af mig blev af pigen vist ind i soveværelset, matroserne holdt vagt udenfor. Manden fik ordre til at gøre sig rede til at følge med i løbet af fem minutter. Konen faldt ham om halsen og sagde: »Min mand kommer ikke med«. Løjtnanten stod med uret i hånden, og da de fem minutter var omme, måtte manden ledsaget af en skildvagt følge med; det var en hård skilsmisse, men der hjalp ingen kære mor. Mens vi nu gik ned ad gaden efter havet til, kom der en mand rendende fra en af sidegaderne for at se, hvad der foregik. Løjtnanten beordrede ham straks til at følge med, så skulle han nok få alt at se. Han begyndte at undskylde sig, men han måtte følge med. Da vi kom til båden, fik han dog lov til at skruppe af, og det varede da også kun et øjeblik, så var han ude af syne. Grunden til tyskernes tilfangetagelse var den, at de havde hejst det tyske flag på kaptajnens og næstkommanderendes flagstang i Wyk. Det var sket engang, da vi af østrigske og tyske krigsskibe var blevet fordrevet, hvorfor øboerne havde troet, at nu havde tyskerne vundet. Efter en halv times tid var vi dog sejlet tilbage igen, da var de tyske skibe forsvundet, fordi de var bange for de danske orlogsmænd, der krydsede Nordsøen. Da kaptajnen kom tilbage til Wyk og erfarede, hvem der var ophavsmændene til denne skændige dåd, var det, at vi tog dem til fange.

Vi fik senere ordre til at gå til Amrom for i tilfælde af, at vore fregatter blev slået tilbage, da at trænge frem. De lå ved Helgoland og sloges med den tysk-østrigske flåde. Vore fregatter overmandede fjenden og skød ild i en af de største, så den måtte søge ind under Helgoland. Da denne ø tilhørte England, måtte vi indstille kampen. De ankrede så op uden for Før for at landsætte de sårede og døde, men her blev der givet ordre til at sejle dem til København.

Vi sejlede tilbage til Wyk, hvor vi afventede fregatterne, der skulle komme fra Kristianssand i Norge, hvor de havde landsat deres sårede og døde. Da de derfra sejlede til København, lod vor kaptajn Hammer

telegrafisk forespørge i København, hvad vi skulle gøre, da han nok kunne se, at han med ni kanonjoller intet kunne udrette mod fjendens fregatter.

Svaret blev, at han skulle blive på sin post og forhindre overgangen af fjenderne fra fastlandet til øerne.

Som vi nu en fjorten dages tid senere lå på vor post, gik fjenden løs på os. Der kom tre fregatter ind ved Wyk og skød på os, en gik mellem Sild og Før og to norden om Sild til Listerdyb. Vi var nødsaget til at retirere. Alle sømærker var fjernet; det gjorde os intet, vor kaptajn kendte farvandet; det var værre for fjenderne, de skulle først søge dygtige lodser på øerne.

En scene passerede dog, før fjenden gik løs på os. En krydserassistent, der var stationeret på Amrom, gjorde alt for at holde fjenden tilbage. Han ladede kanonen med krudt og græs og fyrede uafbrudt, så snart et fjendtligt fartøj var i sigte. Fjenden troede i begyndelsen, at vi havde et helt batteri på øen. Da de havde dem sikret, og der ikke var noget i vejen fra den kant, gik de løs på os, og assistenten var den første, der faldt i fjendens hænder.

Vi var nu omringet af fjender på alle sider, og alle øer var besatte af fjendtligt militær. Kaptajnen samlede nu alle befalingsmænd for at rådslå, om de skulle sætte sig til modværge eller overgive sig. Der blev svaret, at det ville være en skændsel at ofre så mange mennesker til ingen nytte. Vi kunne ikke klare os med vore små kanonbåde over for fjendens fem fregatter. Da det så bestemtes, at vi skulle overgive os, blev der stærkt røre blandt matroserne. Min løjtnant slog i raseri tre glas itu. Matroserne beordredes til at gå over på logiskibet, kun jeg og en anden måtte blive tilbage for at hugge hul på fartøjet for at få det til at synke. Det samme blev gjort med de andre både.

Så hejstes flaget til overgivelse. Vi måtte gå ombord på en østrigsk fregat; kaptajnen kom over på en prøjsisk, så der var delte meninger om, hvem der skulle have os som fanger; det blev prøjserne.

Fortsættelsen: SOM FANGE I TORGAU

Hjemmetyskheden i Vilstrup sogn for hundrede år siden

Af Hans Vald. Gregersen

På kortet over afstemningsresultaterne i Sønderjylland i 1920, fremstillet af det midlertidige ministerium for sønderjydske anliggender, findes kun fire områder inden for Haderslev amt med mindre end 75% danske stemmer. Foruden byen Haderslev, flækken Christiansfeld og Jægerup sogn med stationsbyen Vojens fremtræder som amtets eneste udprægede landdistrikt Vilstrup sogn med en relativ stor tyskthed (27 % tyske stemmer). Mens tyskheden i alle andre egne af amtet (uden for Haderslev og Christiansfeld) lader sig forklare af forholdsvis mange tilflyttede embedsfolk, af særligt mange tilrejsende tyske stemmer eller af indflydelse fra preussiske statsdomæner og lignende statslige indgreb, var Vilstrup amtets eneste sogn med gammelt hjemmetyskeri i større målestok.

Dette forhold går tilbage til treårskrigen, der blev ret bevæget for vilstrupperne. Kirkekrønikken fortæller, at preusserne kom hertil ved påsketid i 1848. Hos Laurids Skaus kone i Hovst rekvirerede de flæsk, mens Skau var flygtet nordpå. Imidlertid vovede han sig i land efter fægtningen ved Hoptrup den 7. juni, som af de slesvigholstenske blev opfattet som en lykkelig begivenhed. Sognets ledende tyske personlighed, proprietær Reinbach fra Vilstrupgård, red da skyndsomst til Hoptrup for at melde friskarerne, at Laurids Skau var i landet. Det lykkedes dog denne i tide at undslippe, da en afdeling af de fjendtlige styrker viste sig i Hovst, hvor de hævnedes sig ved at huseres fælt i Skaus hjem — »mit Unfug und Zerstörung«, hedder det.

Efter denne affære levede Reinbach med god grund i stadig angst for at falde i dansk fangenskab. I sin have havde han derfor indrettet sig en hule, hvori han skjulte sig, så snart han anede uråd. Det fortælles således, at en af hans karle en aften, bedst som han sad og spillede kort med Per Bruhn fra Hovst, stak hovedet ind ad døren og sagde: »Herre, et stort skib ligger tæt op til stranden«, hvorefter proprietæren omgående rejste sig, sagde: »Så må I have farvel« og smuttede op i sin hule.

Det er derfor ikke uforståeligt, når man efter treårskrigen finder Carsten Johann Reinbach slettet af valglisten som »tilhænger af oprøret«.

Gdr. Bertel Neumanns søn Peter var med som frivillig i den slesvigholstenske armé. Til trods herfor bestod der dog et godt nabovenligt forhold mellem denne og Laurids Skau. Da den slesvigholstenske kommandant havde konfiskeret Laurids Skaus køretøj, gik Bertel Neumann i forbøn for Skau, der efter krigen gjorde gengæld ved at sørge for, at sønnen slap for dansk militærtjeneste. I 1851 ser vi dem ovenikøbet andrage i fællesskab om at få oprettet en højere skole i Vilstrup, en plan, der ganske vist ikke blev til noget. Bertel Neumann var dog også slettet af valglisterne; det samme gjaldt gårdmændene Mikkel J. Dahlmann, Mads Jensen Ries og Hans Jessen Raun.

Endnu engang greb Laurids Skau ind til fordel for sine hjemmety-ske sogneboere. Bertel Juhl fra Hovst og Jørgen Raun fra Vilstrup havde vovet sig til Haderslev efter medicin, men i et dansk vagtlokale ved Ryes mølle havde de truffet »Brændevins Nis« fra Kjelstrup eller Halk, som hilste dem med udråbet: »Hvad vil I storsnudedede tyskere her?« Da det imidlertid drejede sig om medicin til en dødssyg patient, fik de lov til, ledsaget af en soldat, at opsøge fysikus dr. Karstens. I Haderslev traf de også Laurids Skau, og han fik hos kommandanten udvirket tilladelse til, at de kunne vende hjem.

Selv om tyskheden i Vilstrup er gammel og indgroet, synes forholdene sogneboerne imellem bortset fra det ene tilfælde med proprietær Reinbach gennemgående at have været tålelige. Sognefællesskabet har her som så mange andre steder i vor hjemstavn bygget bro også over de nationale modsætninger.

I 1890'erne undersøgte H. V. Clausen de nationale forhold over hele Nordslesvig. Han fastslog da, at der i Vilstrup sogn var omtrent lige så mange danske som tysksindede gårdmænd, ligesom han ialt anslog hjemmetyskhedens styrke til omkring en fjerdedel af befolkningen, hvilket jo kom til at passe ved afstemningen i 1920. Men morsomt nok var han også i stand til at påpege en interessant udviklingslinje inden for hjemmetyskheden, idet forholdet i et par tilfælde var det, at sønnerne i modsætning til fædrene var dansksindede, og denne udvikling kan vel næppe anses for afsluttet.

Når forfatteren Erik Skram i sin bog »Hinsides Grænsen« i sin tid mente, at næsten alle bønder i Vilstrup var tysksindede, har han altså kun givet udtryk for et personligt syn, der slet ikke kan stå for en historisk kritik.

HENVISNINGER :

Die Heimat 1926, s. 67 (Achelis med udskrift af kirkekroniken); LA. Tdr. amt og Hdl. amt. Sager ang. stændervalget 1852—53; Hdl. amts journalsager 1851, 1226. Sønderjydske årbøger 1894 (H. V. Clausen).

Gammelt fra Kegnæs

Ved J. Raben

I sine »Samlinger til en Beskrivelse af Als« (XII, 191) skriver Chr. Knudsen 1866:

»Kegnæs er blevet tidlig beboet. Dette har allerede været Tilfældet i Oldtiden, der her fandtes indtil den nyeste Tid en Del Kæmpehøje, nærmest fra Stenalderens Tid. Saaledes laa ud imod Kegnæs Ende flere Høje samlede. Paa en høj Bakke, som kaldes »Kaalgravbjerg« fandtes i tidligere Tid to Stenhøje med store Dæksten. Lige i Nærheden af Christian Markussens Bol laa ogsaa en stor stensat Kæmpehøj, der blev ødelagt, da han for et Par Aar siden byggede sin nye Gaard. — Ved den følgende Gaard, der tilhører Hans Peter Møller i Vestermark, fandtes ogsaa en Høj, foruden to større længere inde paa Møllebjerg.

I Parcellist Hans Petersens Mark i Sønderkobbøl har forhen ligget en stor Begravelse, som denne Mand efterhaanden jævnedes for Agerbrugets Skyld. Bredsten skal have haft sit Navn efter flere Kæmpehøje, der her laa samlede. Navnene på disse Høje kendes ikke, thi dels er de for en Del Aar siden forsvundne, dels findes formedelst Sognets senere Bebyggelse ikke nogen Tradition paa Stedet.« —

Der kendes ca. 60 Gravhøje paa Kegnæs, baade Lang- og Rundhøje, men man ser dem kun som overpløjede Tomter paa Markerne. Kun en Langdysse ved Nygaard er delvis bevaret og et Dyssekammer ved Hjortholm. Sidstnævnte Dyssekammer ligger ude i de lave Hjortholm Enge, og ved Højvande staar det fyldt med Vand. Dækstenen mangler. I Folkemunde er Graven bleven kaldt »e sølle Mands Grav«, vel fordi den ligger saa sørgelig forladt ude i de fugtige Enge. I de senere Aar er Navnet dog blevet forfinet, den bliver nu almindeligt kaldt »Salomons Grav«.

I 1835 lod en Toldassistent Peschke fra Sønderborg udgrave et stort Dyssekammer paa Kegnæshøj. Der fandtes Urner og mange flintredskaber.

Kegnæs Birk og Ting

Anno 1650 den 18. August døde i en Alder af 84 Aar Hans Nissen, ifølge en Ligsten i Kirken. Han havde i 35 Aar været Kirkevæрге ved

Kegnæs Kirke og Sandemand ved Birketinget. Man ser altsaa deraf, at Halvøen straks ved sin Bebyggelse ikke blev henlagt under Als Sønderherred, men derimod har faaet sit eget Birketing.

Det stadfæstes ogsaa af Danchwerth, naar han skriver, at »til Als henregnes ogsaa Halvøen Kegnæs, hvorpaa ligger en Kirke Sct. Johannes og et Birketing foruden Gaardene Hjortholm og Nygaard. Skønt de tre Byer i Lysabild Sogn, Viby, Fjelby og Skovby for Hoveriets Skyld blev henlagt under Nygaard, vedblev de dog at staa under Als Sønderherred lige indtil 1764, da de blev henlagt under Birketinget paa Kegnæs. Dette Birketing bestod af Herredsfogden, Tingskriveren, 4 Sand- og Synsmænd paa Kegnæs og to Sand- og Synsmænd fra de nævnte Byer.

Hvor laa nu dette Birketing, og hvor holdtes Tinget. Traditionen melder herom følgende: Tingstedet laa hen under Kirkegaardsmuren, hvor den første Kirkelade staar og hen imod Kroen. Noget af Krobygningen skal være opført paa den Grund. Gamle Folk kunde endnu huske, at der stod Pæle i Jorden, hvorpaa der maa have ligget Brædder til Bænke, og ind under Kirkegaardsmuren stod større Pæle fæstede i Jorden, der syntes at være bestemte til at bære en Bordplade. Pladsen var omgivet med en Kreds af større Sten. Indtil 1801 holdtes efter Synsmand J. Bladts Vidnesbyrd Tinget her paa Kegnæs under aaben Himmel. Samme Aar blev det henflyttet til Skovby, hvor det holdtes paa et bestemt Bol.

Tinggaarden i Skovby er den nuværende »Paulsgaard«, tilhørende Gaardejer Chr. Lassen sen., hvor et Værelse endnu kaldes »e Tingstue«.

Retterstedet har derimod ligget ude paa »Kegnæs-Ende«, hvor Stejlen har knejset paa Øens vestlige høje Pynt, til Advarsel for alle Sejlere, der for ind til Sønderborg og Flensborg.

Syd for »Pugsø« findes »Gallemose« og oven for denne Eng »Gallebjerg«, ned imod Havet mod Vest »Galleager«.

Om Henrettelser vides intet, dog har Chr. Mortensen, hvis Gaard laa i Nærheden, fortalt Chr. Knudsen (omkr. 1858), at da han og hans Fader engang gravede Mergel paa »Galleager«, fandt de Menneskeben, der formodentlig har været af en Forbryder.

Efter en anden Beretning laa Tingstedet endnu i 1877 som grøn Plads med en Del af Tingstenene, da Pladsen blev inddraget under Kirkegaarden. Stenene blev benyttet til Kirkegaardsmuren. Pladsen kaldtes dengang »e Fosamlingsstøj«.

Pladsen blev endnu i første Halvdel af 19. Aarhundrede betragtet som hørende til Præstegaarden. Iflg. Akter i Statsarkivet i Kiel for-

byder Amtshuset i Nordborg 1824 Arbejdsmand Nicolaisen fra Kegnæs »at bygge og grave paa det saakaldte Tingsted«.

Frydenlund

Ikke langt fra Hjortholm Smedie laa et gammelt Landsted »Frydenlund« tidligere en Parcel under Hjortholm. Den smukke Bindingsværksbygning blev ødelagt ved Ildebrand i 1928. Det eneste, der blev reddet, var en udskaaren Indskriftsplade over Døren. Den opbevares i Museet paa Sønderborg Slot og bærer følgende Indskrift:

»Frydenlund er opbyggt af Jørgen Christensen og Anna Christina Kaads Aar 1795, d. 15. Martz opreist. Kom over Iis til Kejniss«.

Vinteren 1795 maa have været meget haard. Ved at sætte denne Indskrift over Døren har Ægteparret ment, samtidig med Hjemmets Grundlæggelse, at sætte et Minde om den haarde Vinter og vel ikke ret almindelige Flytning over Isen fra Als eller maaske fra Fastlandet. For Jørgen Christensen og Hustru har det i hvert Fald været en Begivenhed, der var værd at mindes.

Svin paa Olden

I Danckwerth Landesbeschreibung, 1649 berettes:

»Halvøen Kegnæs har forhen helt været Skov, saa at her i gode Aar kunde holdes 9—10.000 Svin paa Olden for at fedes. Nu er i Løbet af faa Aar Skoven bleven ryddet og Landet gjort til Agerland.«

1545 findes en Fortegnelse over de kongelige Indtægter i Sønderborg Amt: »Naar der er god fuld Mask, saa beløber Summen af de Svin man faar fra »Kekenisse« og andre Skove, sig til 2—3000, regner man den fulde Mask til 2500 Svin for 5 Aar, bliver det 500 hvert Aar, hvilket beregnet til Penge udgør 500 Mark l. Man kan ikke sammenligne dem med de holstenske Svin. NB. Naar der give god fuld Mask paa Kekenisse, saa beløber sig Summen af de Svin, man faar herfra, og de andre Skove sig til 3—4—5000 Svin, heraf kan man aarligen regne 500 M.«

Det lader til, at Kronen har faaet hvert femte Svin for Græsningen paa Olden.

1595 beretter Jonas Hoier, at der i Skoven paa Kegnæs kunde aarlig fedes 1600 Svin. — 1597 skriver Heinrich Rantzau om »Kekenitz« Halvø, at der er aldeles Skov og ganske opfyldt med Vildt, hvor der undertiden i et Aar kan fedes 18.000 Svin. Den hørte til Kegnæsgaard.—

De forskellige Tal er stærkt varierende, og medens Heinrich Rantzau har skrevet dette, har Hertug Hans været i Gang med at rydde de store Skove paa Kegnæs. En Del af Olden har da allerede været forsvunden.

Sognefogeder i Ubjerg mellem de slesvigske krige

Af Hans Vald. Gregersen

Det lille Ubjerg sogn syd for Tønder har helt op til vor tid hørt til de nationalt vanskeligste egne. Dette gjaldt i høj grad også i tiden mellem de to slesvigske krige.

Især kirkebyen U b j e r g var da kendt for sin tyskshed. Til stadig ærgrelse for den nationalliberale herredsfoged *C. A. Kiær* havde den tysksindede pastor *Göttge* her sit virke, til trods for at han havde været virksom under oprøret.

I sognets anden by S æ d var forholdene en smule bedre. Det ses bedst af drøftelserne forud for valg af sognefogeder, hvortil man gerne udpegede sædninger.

Som øvrighedens stedlige repræsentanter indtog sognefogderne nemlig i hine tider en meget betydelig position, og efter 1848 blev det derfor myndighederne magtpåliggende at få ansat absolut pålidelige folk til dette hverv, og kun gårdmænd kom i betragtning.

Ved oprørets begyndelse var *Nicolai Lorenzen* sognefoged. Han har åbenbart hørt til de mange navnlig blandt de ældre i tiden, der ikke forstod de nymodens nationalitetsideer. Hidtil havde jo da alle slesvigere kunnet leve i fred og fordragelighed med hverandre, og spørgsmålet om dansk og tysk havde været dem et ukendt begreb, når der ses bort fra, hvad der kunne forekomme af sproglige forskelle.

I 1849 ønskede *Nicolai Lorenzen* derfor at blive fritaget for sit hverv som sognefoged. Som grund angav han alderdom (han var dog kun 65 år), desuden brystsyge og så dette, at han var ene om gårdens drift. »Ich muss selbst meine Äcker bauen und den Pflug führen«, skrev han. Herredsfoged *Kiær* fortalte senere om ham, at selv om han ikke just var kendt for troskab imod den danske sag, så havde han dog kun været lidet delagtig i oprørske handlinger. Hans afskedsansøgning, mente han, skyldtes, at der var sket ham uret, og han anså ham for at have brudt med insurrectionen (∴ oprøret).

Slesvigholstenerne udpegede derefter *Hans Carstensen* til sognefoged. Med oprørets sammenbrud blev han dog omgående afskediget,

og i stedet valgtes sognets kendteste danske personlighed, *Carsten Carstensen Lorenzen*. Ved sit udprægede danske sindelag dannede Carsten Lorenzen en undtagelse inden for sognets gårdmandsstand, mens han derimod havde adskillige ligesindede blandt sognets småkårsfolk, men de ejede ikke nogen politisk indflydelse.

Den 10. marts 1858 døde han imidlertid i en forholdvis ung alder (han var født den 7. okt. 1803). Det vakte adskillig opsigt i sognet, da herredsfogeden mødte frem ved hans begravelse med en krans, smykket med rød-hvide bånd. Begravelsesdagen den 18. marts har da næppe været nogen god dag for pastor Göttge!

Den vanskelige opgave at finde en afløser for Carsten Lorenzen stod nu for døren. Sagen drøftedes indgående mellem herredsfoged og husfoged. *Hans Friedrich Thomsen* fra *Bremsebøl* var på tale. Man opfattede ham som »ret loyal«, forstandig og tillige en dygtig mand, men han var gammel.

Valget faldt derfor på *Jens Christian Mylin*, som ganske vist ikke i tidligere år havde været regnet blandt de loyale bønder; dog havde han i krigsårene holdt sig helt rolig (»i hvilken Sætning imidlertid efter Egnens Sprogbrug som bekjendt »heelt« ikke betyder »ganske«). Man regnede også med, at tilstanden i Ubjerg sogn havde forbedret sig, idet afdøde Carsten Lorensens ubetingede loyalitet havde udøvet en gavnlig indflydelse. Mylin kunne derfor nu regnes for en af de lodsejere, som ikke hørte til de »ildesindede«.

Allerhelst ville Kiær dog have haft den fra gammel tid loyale *Anthoni Fries*, hvis han bare ikke så ofte havde været fraværende fra sit hjem i Sæd, fordi han ved siden af sit ikke ubetydelige landbrug gav sig af med fragtkørsel. Herredsfogeden trøstede sig dog med, at Mylin ville forstå at hævde sin stilling som sognefoged, og desuden ville han ikke have den talrige kådner- og inderstemand imod sig.

Med 1864 hørte det danske styre op. Jens Chr. Mylin fortsatte imidlertid også under de nye magthavere. Det nationale har næppe betydet så meget for ham.

HENVISNINGER :

S. mdsskr. 10. årg. s. 200 (Claus Eskildsen); LA. Tdr. amtsarkiv. Sager ang. ud-
nævnelser af sognefogeder 1835—49 og Journalsager 1851 G.

Hørup sogns tab i treårskrigen

Af Christian Maibøll

1. *Hans Christian Hansen*, født i Dandsborg på Majbøl mark den 29. juni 1818, døbt den 5. juli, død på sygehuset i Fredericia den 15. november 1848, søn af inderste Hans Christian Hansen og Anne Kathrine Christiansdatter, gift den 7. juni 1846 med Marie Kathrine Christensen, født i Lambjerg den 21. oktober 1821 som datter af gårdforpagter Jacob Christensen Skolemester (hans fader var skolemester i Skovby, Lysabild sogn) og Marie Clauses. Enken blev den 14. oktober 1849 gift med Hans Eriksen, søn af inderste Erik Hansen og Dorthe Kirstin i Huulvejen ved Broballe, Oksbøl sogn. (Ingen børn).

2. *Peter Hansen Kock*, ældste søn af gårdejer Peter Hansen Kock og Anne Marie Andresen i Mintebjerg, født den 26. oktober 1822, døbt den 3. november, død på hospitalet i Sønderborg den 2. februar 1849, begr. den 6. februar, ugift.

3. *Hans Nissen Kock*, ældste søn af ejendomsbonde og synsmænd Nis Nissen Kock og Anne Kathrine f. Blad på Skivegård i Hørup, født den 17. november 1827, døbt den 2. december, død på hospitalet i Sønderborg den 11. april 1849, begr. den 13. april, ugift.

4. *Jørgen Clausen Christensen Jacobsen* (svoger til nr. 1), søn af gårdforpagter, senere hjuler i Lambjerg, Jacob Christensen og Marie Clauses, født den 16. december 1823, døbt den 21. december, død 1849 på hospitalet i Sønderborg.

5. *Peter Christensen Jacobsen*, sidstnævntes broder, født i Lambjerg den 7. november 1826, døbt den 19. november, død den 21. april 1849. Han var soldat ved 10. lette infanteri-bataillon, bragtes syg hjem fra Sønderborg og døde hos forældrene på broderens, Christian Jacobsens, indersted i Lambjerg.

6. *Thomas Hansen*, søn af daglejer (tidligere gårdejer) Hans Hansen og Anne Kirstine Thomses i Majbøl, født den 11. januar 1824, døbt den 18. januar, faldt i kampen ved Vedelspang den 25. juli 1850, efterl. enke og et barn, gift den 15. december 1844 med Mette Marie Hansen Mecklenborg, datter af Hans Christian Hansen Mecklenborg (nu i Tandslet) og Marie Matzen, født på Årtoft, Klipleve sogn, den 19. oktober 1816. Datteren Anne Marie Hansen fødtes i Mjang den 23. oktober 1845.

7. *Peter Jensen (Paradis)*, født på Skårtoft i Majbøl den 20. juni 1824, døbt den 27. juni, død som trænkusk i Fredericia den 3. oktober 1850, søn af gårdejer Christian Peter Jensen (også kaldet Paradis efter hustruens første mand) og Kirstine Marie Jenses, ugift.

8. *Hans Christian Matthiesen*, født den 9. februar 1824, døbt den 15. februar, død som sygepasser på hospitalet i Gottorp den 3. november 1850, søn af inderste Christian Matthiesen og Ellen Hansen i det gamle ledvogterhus Holdan ved Mintebjerg.

Af sårede nævnes i kirkebogen kun *Christian Rasmussen*, søn af gårdejer Rasmus Hansen og Maren Thomasdatter Kaad i Majbøl, født den 31. december 1823, døbt den 4. januar 1824, fik et skudsår i venstre hånd i kampen ved Mysunde den 12. september 1850. Han flyttede 9 år senere til Øster Løgum.

<p>Graasten Bank A/S Kontortid 9—12 & 2—4 Lørdag 9—1 GRAASTEN</p>	<p>SønderjydsK Tæppefabrik A. R. KJÆRBY A/S HØJER *</p>		<p>Haslev Gymnasium Kostskole for Dreng Eksamensret til Mellemkole-, Real- og Studentereksamen. Alle Oplysninger ved Hen- vendelse til <i>Peter Kæstel</i> Rektor, Haslev</p>
<p>Snoghøj Gymnastik- højskole Fredericia. 3 Maaneders Sommerskole. 5 - Vinterskole. Skoleplan sendes. Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.</p>	<p>Aktieselskabet C. I. Christensens Papirhandel E S B J E R G</p>		
<p>Bogtryk . Bogbind Th. Laursens Bogtrykkeri Jernbanegade 8 . Tønder . Telefon 2550*</p>	<p>AKTIESELSKABET NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER KØBENHAVN F.</p>		
<p>HEJMDAL Landsdelens Blad</p>	<p>GRAM Brødrene Gram A/s KØLEANLÆG Vojens</p>		
<p>Spare- og Laanekassen for Hobro og Omegn</p>	<p>A-S FAXE KALKBRUD Frederiksholms Kanal 16 Telefon Central 9123 JORDBRUGSKALK 97 pCt. kulsur Kalk i Varen, som den leveres ca. 100 pCt. passerer 1 mm Sigte</p>		
<p>MORSØ STØBEGODS AKTIESELSKABET N. A. Christensen & Co. Kongelig Hofleverandør NYKØBING MORS</p>	<p>Aksel Michelsen Kul- og Trælsthandel Tønder Telefon 2530-2531</p>	<p>TØNDERHUS Danskhedens nye Borg Knud Hawvig . Tlf. 622 . Tønder</p>	
<p>Svend Kirchheiner <i>aut. Installatør</i> Storegade 17 . Tønder . Tlf. 45</p>	<p>Vestkysten <i>Syd- og Vestjyllands største Dagblad</i></p>		
<p>Lolland-Falsters Folketidende Stiftets største Blad Nykøbing F.</p>	<p>Stöt de sønderjydske Indsamlinger</p>		
<p>Tønder Mejeri telefon 186</p>			